

Ali el-Mansûr döneminde (1331-1351) yıkılışından itibaren Merîni'ler'e tâbi olduğunu zikreder. Bu dönemde, Cebelideren'e yakın bölgede oturan Lemta'nın Şebbânât ile çöle yakın bölgede oturan Cezûle'nin Zû Hassân Arapları ile ittifak kurduğunu söyler (a.g.e., VI, 370). Makrîzî ise (ö. 845/1442) Cezûle'nin kollarının sayısının 300'ü aştığını, her kabilenin yaklaşık 30.000 nüfusa sahip olduğunu söyler ve Mislât, Ernes, Benî Câbir, Heştûke gibi kollarının isimlerini zikreder (el-Beyân, s. 35).

XV. yüzyılın sonlarında Portekiz işgaline karşı bölgedeki zâviye ve ribâtlarda başlayan direniş hareketinde Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî tarafından kurulmuş olan Cezûliyye tarikatı etkin rol oynadı ve özellikle Sa'dîler'in kuruluşuna katkı sağladı. Bu sırada Cezûliyye tarikatı şeyhinin tavsiyesiyle Sûs bölgesine çağrılan Ebû Abdullah Mevlây Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî, Kâim-Biemrillâh lakabıyla, Târûdânt yakınındaki Tîdsî köyünde yaklaşık elli kabile reisinden bölgenin cihad emîri olarak biat aldı (916/1511). Cezûle, Sa'dîler'in son zamanlarında İfîğ şehrinde müstakil emirlik kuran Ebû Hassûn Ali es-Simlâlî'yi (ö. 1070/1659-60) destekledi. 1670'ten itibaren de Filâlî şeriflerinin hâkimiyeti altına girdi. Cezûleliler, sultanlara gösterdikleri bağlılık sayesinde ilk yıllardan itibaren muhafız birliklerinde görevlendirildiler. XIX. yüzyılın başlarında yine İfîğ'de kurulan Benî Hâşim (Hişâm) emirliğine tâbi olan Cezûle, yaklaşık bir asır onların egemenliğinde kaldı.

Günümüzde Cezûle, AntiAtlas bölgesinde yaşayan kabileler arasındaki iki etnik-politik kabile birliğinden birinin adıdır. Amâziğ dili, Amâziğ örf, âdet ve geleneklerini devam ettiren, birbirlerine kan veya nesep yönüyle bağlı olan bir kabileler federasyonunu ifade eder. Cezûle, Simlâle, Buakiliyye, Cerrâre, Şebbâne, Hilâle, Megâfire ve Vâdinûn kabilelerinin içinde bulunduğu bu ittifakta örf (elvâh) kanun yerine geçer. Emhammed el-Osmânî, müttetiklerin örflerini İslâmî teşrî' ışığında incelediği *Elvâhu Cezûle* isimli kitabında (s. 40-43) Agâdîr vilâyeti dahilinde kalan Cezûle bölgesinin, 5500'den fazla köyün bulunduğu Ekelmîm (Guelmîm), İnezgân, Târûdânt ve Tîznî adlarını taşıyan dört daireye ayrıldığını, halkın tamamının Sünnî-Mâlikî geleneklerini sürdüren güzel âhlâk sahibi insanlar olduğunu, müttetik kabilelerden her birinin özerk bir statüde bulunduğunu söyler.

Cezûle kabilesine mensup âlimlerin en meşhurları şöylece sıralanabilir: Abdullah

b. Yâsîn, nahivde *el-Muqaddimetü'l-Cezûliyye* müellifi Ebû Mûsâ İshâ b. Abdülâzîz b. Yelbaht, Kuzey Afrika'nın tanınmış mutasavvıflarından Hamâdu Mûsâ, döneminde en önemli Mâlikî fakihî sayılan Ebû Zeyd Abdurrahman b. Affân, Cezûliyye tarikatının kurucusu Şeyh Muhammed b. Süleyman, Mâlikî fakihî tarihçi Abdullah b. Ya'kûb, mutasavvıf Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdullah b. Ya'kûb es-Simlâlî el-Cezûlî, Mâlikî fakihî Ahmed b. Süleyman er-Resmûkî, mutasavvıf ve fakih Ebû'l-Abbas el-Heştûkî, Şam muhaddisi Bedreddin el-Hasenî. Yine Cezûle'nin önemli âlimlerinden olan Muhammed Muhtâr es-Sûsî (ö. 1963) Sûs bölgesindeki kültür merkezlerini ve yetişen ilim adamlarını tanıtan eserler hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 462; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 332; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîsi ahhâri'l-Mağrib* (nşr. M. Zeynühum M. Azeb), Kahire 1994, s. 292; İbn Haldûn, *el-İber* (nşr. Halîl Şehhâde), Beyrut 1421/2000, VI, 91, 270-271, 306, 331-332, 367-370; Makrîzî, *el-Beyân ve'l-İrâb 'ammâ bi-arzi Mısr mine'l-'Arab* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen 1847, s. 35; Himyerî, *er-Ravzü'l-miftâr*, I, 76; Hasan el-Vezzân, *Vaşfü İfrikıyye*, I, 30, 36, 144-146; Selâvi, *el-İstikşâ*, II, 14; Abdullah Ali Allâm, *ed-Devletü'l-Muvaḥḥidiyye bi'l-Mağrib fi 'ahdi 'Abdilmü'min b. 'Alî*, Kahire 1971, s. 104-117; Luis del Mármol Carvajal, *Ifrikıyâ* (trc. Muhammed Haccî v.dğr.), Rabat 1404/1984, II, 40, 69-70; M. Muhtâr es-Sûsî, *Sûsü'l-'âlime*, Dârülbeyzâ 1404/1984, tür.yer.; Muhammed b. Şerîfe, *İbn Muğâvir eş-Şâḫbi ḥayâtühü ve âşâruh*, Dârülbeyzâ 1415/1994, s. 180-181; Ahmed el-Hâşimî, "A'lâm coğrafiyye bi-minḫaḫati Sûs ve 'ş-Şahrâ' vichetü nazar luğavıyye", *eş-Şahrâ' ve Sûs min hilâlil-'veşâ'ik ve'l-maḥḫûḫât*, Dârülbeyzâ 1422/2001, s. 53-71; Emhammed el-Osmânî, *Elvâhu Cezûle ve't-teşrî'u'l-İslâmî*, Rabat 2004, tür.yer.; G. S. Colin, "Djazûla", *EP* (Fr.), II, 539-540; Mustafa Bâ Amâ, "Cezûle", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1429/2008, IX, 2999-3002; Hasan el-Fukeykî, "Cezûle", a.e., IX, 3002-3004.

İSMÂİL YİÇİT

CHALKOKONDYLES, Laonikos

(ö. 1470'ten önce)

XV. yüzyıl Bizans tarihçisi.

Çeşitli kaynaklarda 1423-1432 yılları arasında doğduğu, 1480 ile 1490 yıllarında öldüğü ileri sürülür. Son yapılan araştırmalarda ise 1470'ten önce 1464-1468 yılları arasında öldüğü kabul edilir (Kaldellis, LII/1 [2012], s. 112). Ailesine dair bilgiler XI. yüzyıla kadar iner. Gerçek adı Nikolaos olan Laonikos eserinde kendini Atinalı olarak tanıtır ve Atina'ya hâkim olan Floransalı I. Nerio'nun (1388-1394) gayri meşrû çocuğu I. Antonio Acciaiolî'nin karısı Maria

Melissenî'nin babası Georgios ile akraba olduğunu ifade eder. Babasının, 1435 yılından sonra kendisinin rakip olduğu grubun Atina'da iktidarı ele geçirmesi üzerine Mora'ya gittiği, Mistra'da Bizans-Mora despotunun hizmetine girdiği ve Atina'da olduğu gibi elçilik göreviyle Osmanlı sultanına gönderildiği kabul edilmektedir. Laonikos da babasının 1446'da Sultan II. Murad'a elçi olarak yollandığını yazmaktadır. Onun hakkında ilk bilgiler 1447'de Mistra'yı ziyaret eden Ankonalı Ciriaco tarafından verilmiştir. Ciriaco, Laonikos Chalkokondyles'i, Antik Yunan felsefesinden etkilenip Antik Yunan dünyası üzerine ders veren ve Neo-Platonik felsefenin temsilcisi kabul edilen Georgios Gemistos-Plethon'un genç bir öğrencisi olarak görmüştü. Hatta Chalkokondyles, ona 30 Temmuz – 2 Ağustos 1447 tarihleri arasında başta antik Sparta şehrinin harabeleri olmak üzere Mistra'yı gezdirmişti. Bir süre İstanbul'da yaşadığı anlaşılan, ancak İstanbul'un fethi sırasında şehirde bulunmayan Chalkokondyles'in 1458'den sonra Atina'da yaşadığı düşünülmektedir. Buna kanıt olarak da çocuklarının ve bu aile mensuplarının Osmanlı idaresi altındaki Atina'da yaşamaları gösterilmektedir. Bazı araştırmacılar ise onun İstanbul'da bulunduğu ve eserini burada kaleme aldığı fikrindedir. Chalkokondyles'in, eserini Girit ya da İtalya'da 1480'li yıllarda yazdığına dair görüşlere ise yeni araştırmalarda itibar edilmemektedir. Eserini yazmaya 1464'te son vermesinden hareketle bu tarihten sonra artık hayatta olmadığı ileri sürülmektedir (a.g.e., a.y.).

Chalkokondyles, 1298-1463 yılları arasındaki olayları Türkçe'ye "Tarihin Belgeleri" diye çevrilebilecek olan *Apodiksîs Istorion* başlıklı eserinde kaleme almıştır. Bizans döneminin pek çok tarihçisi gibi eserini gerek tasnif gerekse üslûp bakımından Antik Yunan yazarları olan Heredotos ve Thukydidês'in eserlerinin etkisi altında hazırlamıştır. Ancak Yunanca yazan diğer tarihçilerin aksine eserinin merkezine Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünü değil yükselen Osmanlı Devleti'nin tarihini almıştır (Karagiannopoulos, s. 401; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, 407; Harris, XXVIII [2003], s. 158). Bu yönüyle Chalkokondyles, bir Bizans tarihçisi olmaktan ziyade eserini Osmanlı idaresi altında Yunanca yazan bir Osmanlı tarihçisi olarak da kabul edilebilir. Dolayısıyla Chalkokondyles'in Batı'daki tarih yazımında son Bizans tarihçisi diye anılması ihtiyatla karşılanmalıdır (Nicol,

Laonikos
Chalkokondyles'in
temsili resmi

s. 22). Chalkokondyles'in Mistra'da aldığı eğitim gereği Antik Yunan felsefesiyle Neo-Platonik felsefeden etkilendiği açıktır. Eserinin Yunanca kaynakları üzerinde bir araştırma yapan Anthony Kaldellis onun Yunanistan dışına seyahat etmediğini, ancak Türkçe'nin de içinde bulunduğu çok dil bilen biri olarak Bizanslı, Fransız, İtalyan, İspanyol ve Türk entelektüellerle irtibat kurduğunu tahmin etmektedir. Meselâ Chalkokondyles, II. Murad döneminde Fransızca yazan Burgonyalı seyyah Bertrandon de la Broquière'in *Le voyage d'Outremer* adlı eserinden haberdardır. Yaşadığı dönemde Türk kaynaklarından gelen sözlü rivayetleri de bilmektedir. Bu tür bilgileri Herodotos ve Thukydides'in üslûbunda eserine aktarmıştır. Chalkokondyles'in ayrıca Yazıcıoğlu Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'undan, Enverî'nin *Düstûrnâme*'sinden ve anonim Osmanlı kroniklerinden yararlanmış olduğu düşünülebilir. Müellif, kitabını Yunanca yazılmış Dukas, Kritovulos ve Sfrancis'in eserlerinden ve Âşıkpaşazâde'den yaklaşık yirmi yıl önce 1464'te tamamlamıştır, Enverî'nin *Düstûrnâme*'siyle de çağdaştır. Bir bakıma Chalkokondyles'in eseri en erken Osmanlı tarihlerinden biri olarak kabul edilebilir (Kaldellis, LII/1 [2012], s. 132-135).

Chalkokondyles'in on bölümden oluşan eseri E. Darkó yayımında iki cilt halinde toplanmıştır. I. cildi 1298-1421 olaylarının anlatıldığı dört bölümden oluşur. Birinci bölümde Osmanlılar'ın menşei, Orhan Gazi ve I. Murad dönemlerinin 1389'daki Kosova Savaşı'na kadarki olayları, ikinci bölümde Yıldırım Bayezid dönemi, üçüncü bölümde Timur, dördüncü bölümde Fetret ve I. Mehmed dönemleri anlatılır. Bu ciltteki olaylar Chalkokondyles'in eserinin yaklaşık % 40'ını oluşturur. II. cildin ilk bölümü II. Murad'ın saltanat yıllarına, kalan bölümleri ise Fâtihten Sultan Mehmed döneminde aittir. Bununla birlikte bazı olayların anlatımında kronolojik geri dönüşler de vardır (a.g.e., LII/2 [2012], s. 259-283). Bu

sebeple Chalkokondyles'in eserinin kronolojisi bazan belirsiz, hatta bazan da aceleci bir yaklaşımla tutarsız olarak algılanabilmektedir.

En eski nüshası 1460'lı yılların sonuna tarihlendirilen eserin yirmi dokuz yazması mevcuttur. Yunanca metin ve Latince çevirisi 1556'da Zürih'te, 1615'te Cenevre'de, 1650 ve 1866'da Paris'te, 1729'da Venedik'te ve 1843 yılında Bonn'da basılmıştır. E. Darkó, 1922-1927 yıllarında Budapeşte'de Yunanca metnin sağlam bir edisyonunu yapmıştır (*Historiarum Demonstrationes*, I [1-4. kitap, 1922], II/1 [5-7. kitap, 1923], II/2 [8-10. kitap, 1927]). Chalkokondyles'in eserinin tamamı Fransızca'ya tercüme edilmiştir (*L'histoire de la décadence de l'empire Grec, et établissement de Celuy des Turcs*, trc. B. de Vigenère, Paris 1577; literatürde çok sık olarak kullanılan bu tercüme aslında Yunanca metni temel almakla beraber hayli eklemeler ve aslında bulunmayan tanımlamalarla doludur; bu metin Teoman Tunçdoğan ve Mustafa Daş tarafından Türkçeye çevrilmiş olup Türk Tarih Kurumu'nca yayımlanacaktır). Kitabın bazı bölümleri Almanca ve İngilizce'ye de çevrilmiştir (Kayapınar, s. 182-183). Eserin Darkó neşrine dayanan ilk üç bölümünün İngilizce çevirisi ve değerlendirmesi Nicolas Nicoloudis tarafından yapılmış (*Laonikos Chalkokondyles: A Translation and Commentary of the <Demonstrations of Histories> [books I-III]*, Athens 1996), beş ve yedinci bölümleri üzerine Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır (*Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirmesi [V.-VII. Bölümler]*, 2005, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

D. Gr. Kampuroglu, *İ Halkokondyle: Monografia*, Atina 1926; Akdes Nimet [Kurat], *Die türkische Prosopographie bei Laonikos Chalkokandyles*, Hamburg 1933; a.mlf., "Bizansın Son ve Osmanlıların İlk Tarihçileri", *TM*, III (1935), s. 185-206; G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Berlin 1958, I, 391-397; V. Grecu, *Laonic Chalcocondil: Expuneri istorice*, Bucureşti 1958; a.mlf., "K voprosu o biografii i istoriceskom trude Laonika Halkokondila", *Bizantijskiy Vremennik*, XIII, Moskova 1958, s. 198-210; S. Runciman, "Byzantine Historians and the Ottoman Turks", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 271-276; I. E. Karagiannopoulos, *Pegai tes Byzantines Historias*, Thessalonike 1970, s. 400-401; *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* (ed. M. Bernath – F. v. Schroeder), München 1974, I, 306-307; D. Nicol, *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*, London 1991, s. 22; "Chalkokondyles, Laonikos", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. A. P. Kazhdan v.dğr.), Oxford 1991, I, 407; Levent Kayapınar, "Bizans

Tarih Kaynaklarının Neşri: Dünya ve Türkiye'deki Durum", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu*, *Bildiriler* (ed. Mehmet Öz), Ankara 2011, s. 141-211; W. Miller, "The Last Athenian Historian: Laonikos Chalkokondyles", *The Journal of Hellenic Studies*, XLII, London 1922, s. 36-49; Speros Vryonis, "Laonikos Chalkokondyles and the Ottoman Budget", *IJMES*, VII (1976), s. 423-432; M. Cazacu, "Les parentes byzantines et ottomanes de l'historien Laonikos Chalkokondyle (c.1423 – c.1470)", *Turcica*, XVI, Paris 1984, s. 95-114; Şerif Başstav, "Laonikos Halkondilas", *TKA*, XXIII/1-2 (1985), s. 127-134; A. Markopoulos, "Das Bild des Anderen bei Laonikos Chalkokondyles und das Vorbild Herodot", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, L, Wien 2000, s. 205-216; J. Harris, "Laonikos Chalkokondyles and the Rise of the Ottoman Turks", *Byzantine and Modern Greek Studies*, XXVIII, Oxford 2003, s. 153-170; Ferhan K. Mollaoğlu, "Laonikos Chalkokondyles'in Hayatı ve Tarihi", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, sy. 21 (2007), Ankara 2009, s. 41-58; A. Kaldellis, "The Date of Laonikos Chalkokondyles' Histories", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, LII/1, Cambridge 2012, s. 111-136; a.mlf., "The Interpolations in the Histories of Laonikos Chalkokondyles", a.e., LII/2 (2012), s. 259-283; a.mlf., "The Greek Sources of Laonikos Chalkokondyles' Histories", a.e., LII/4 (2012), s. 738-765.

LEVENT KAYAPINAR

CİBRÂN HALÎL CİBRÂN

(جبران خليل جبران)

(1883-1931)

Lübnanlı yazar, şair ve ressam.

6 Ocak (veya 6 Aralık) 1883'te Lübnan'ın Kâdîşâ vadisi yakınlarındaki Bişerrî kasabasında doğdu. Ataları XVI. yüzyılda Suriye'den göç ederek önce Ba'lebek'e, ardından Betrûn'a bağlı Beş'ale köyüne, daha sonra da (1672) Bişerrî'ye göç etmiştir. Babası tâcir Mihail'in oğlu Halîl içki müptelâsı bir kişiydi. Annesi Mârûnî papazı İstefan Rahme'nin kızı Kâmile'dir. Halîl Kâmile'nin üçüncü eşi idi. İlk kocasından Peter, Halîl'den ise Cibrân (Cübrân), Mariana ve Sultane adında çocukları oldu. Cibrân beş yaşında iken Bişerrî'deki Saint Elişa Okulu'na girdi. Burada resme olan yeteneği farkedilerek tabip Selîm ed-Dâhir rehberliğinde resim çizmeye başladı. Vergi toplama görevini yürüten babası Halîl, bir arkadaşı zimmetine para geçirdiği iddiasıyla tutuklanınca onunla birlikte hapse atıldı, malları müsadere edildi, sonuçta ailenin huzuru bozuldu. Bunun üzerine babası Lübnan'da kalırken annesi on iki yaşındaki Cibrân'ı, Peter, Mariana ve Sultane'yi alıp Boston'a göçtü (1895). Cibrân burada iki buçuk